

Darja Mazi-Leskovar
Univerza v Mariboru

IRSKA MLADINSKA KNJIŽEVNOST IN MEDKULTURNI DIALOG V ZGODOVINSKI PROZI

Irška mladinska književnost je vedno bolj navzoča na slovenskem knjižnem trgu, zato je primerno, da jo spoznamo in ugotovimo, kakšen je njen odgovor na izzive sodobnega časa. Predstavljena zgodovinska proza, ki zajame vsa obdobja irske zgodovinske izkušnje, spodbuja k kritičnemu razmišljanju o vlogi preteklosti in medkulturnega dialoga. S tem ko vabi k zdravi samozavesti in k odprtosti do drugih videnj preteklosti in kultur, pozitivno odgovarja na izzive sodobnega sveta.

Irish children's literature has entered the Slovenian book market, which is a reason enough to get an insight into the production of Irish children's literature and to see what its responses to contemporary challenges are.

The article focuses on several historical fiction books from all periods of Irish historical experience which encourage critical attitude towards the role of the nation's past and culture and multicultural encounters. Historical fiction helps the readers to enter into a dialogue with their own tradition and culture and the tradition of "the other". Accordingly, it can be concluded that the response that the Irish historical fiction brings to the discussions related to identity and multicultural understanding is entirely positive.

Uvod

Irška mladinska književnost je vedno bolj navzoča na slovenskem knjižnem trgu. Vsakoletni priporočilni sezname novosti osrednje slovenske Pionirske knjižnice (Knjižnice Otona Župančiča Ljubljana) to nedvomno potrjujejo. Če ob pregledu publikacije *Pravljični vrtovi, sezname želja in druge dobre zgodbe – Pregledni in priporočilni seznam mladinskih knjig iz leta 2003* ugotovimo, da sta med 235 prevodi iz tujih književnosti dve deli prevedeni iz irske mladinske književnosti, lahko iz sorodne publikacije *Klicarji zvezd*, ki jo je izdal isti založnik z istim namenom leto pozneje, razberemo, da med 255 prevodi, ki so izšli leta 2004, kar štirje prihajajo iz Republike Irske. V letih 2005 in 2006 sta ponovno izšla po dva prevoda irskih mladinskih del. Dovolj, da se nam ne zastavi le vprašanje, kaj ponuja irška mladinska književnost in v čem je njena posebnost, temveč tudi kako odgovarja na izzive sodobnega časa. V evropskem letu medkulturnega dialoga je zato primerno raziskati, kakšno podobo medkulturnega dialoga nam podaja.

Ena izmed bistvenih posebnosti irske mladinske književnosti je, da se je izoblikovala razmeroma pozno, »čeprav sta ljubezen do pripovedovanja zgodb in

spoštovanje do knjig prav tako globoko zasidrana v irskem značaju kot spoštovanje do družine in otrok« (Addis 1996: 14). Po prepričanju Paula Hazarda, enega prvih raziskovalcev mladinske književnosti, ki je v svoji znameniti knjigi *Knjige, otroci in odrasli ljudje* ugotavljal, kateri pogoji so bili izpolnjeni v državah, kjer se je razmahnilo pisanje za otroke, naj bi na Irskem od nekdaj obstajale vse možnosti za razcvet mladinske književnosti. Pa vendar je književnost nagovarjala predvsem odrasle bralce. Valerie Coghlan, irska raziskovalka mladinske književnosti, je razložila specifičen razvoj irske mladinske književnosti z domnevo, da je posledica družbenega nemira, ki je stoletja zaznamoval irski vsakdan (Coghlan 1996: 695).

Druga značilnost irske mladinske književnosti, ki v enaki meri zaznamuje književnost, namenjeno odraslim bralcem, je raba angleščine in irščine. Oba uradna jezika Republike Irske sta tudi jezika irske mladinske literature. Že samo dejstvo, da nekateri avtorji pišejo izključno v enem od obeh jezikov, številni pa v obeh, priča o prepletanju obeh jezikov in kultur. Seveda pa je ustvarjalnost v angleškem jeziku vsaj do neke mere olajšala prodor te razmeroma mlade mladinske književnosti na svetovni trg.

Tretja specifičnost irske književnosti za mladino je, da ne vključuje le del, ki so nastala na ozemlju Republike Irske, temveč tudi tista, ki so jih ustvarili irski književniki na Severnem Irskem, torej na severnem delu otoka Irska, ki je del Združenega kraljestva Velike Britanije in Severne Irske. Pri tem je potrebno poudariti, da tudi britanska mladinska književnost pokriva dela severnoirskih avtorjev, ki so napisana v angleškem jeziku. Medkulturna izmenjava na ravni literature se je odražala tudi v dostopnosti knjig v angleškem jeziku, zaradi česar so irski otroci in mladina v 18. in 19. stoletju ter v večjem delu 20. stoletja prebirali predvsem knjige, ki so bila napisane za njihove angleško govoreče vrstnike v Angliji in v Združenih državah Amerike.

Prve poskuse oblikovanja irske mladinske književnosti zasledimo sredi tridesetih letih 20. stoletja, ko so irski založniki začeli izdajati knjige za mladino, ki so jih pisali irski avtorji. Ta pionirska dela združuje predvsem izbira dogajalnega prostora, saj praviloma opisujejo življenje na irskem podežlju. Izoblikoval se je irski tip domače podeželske povesti, katere tradicija se je nadaljevala v šestdeseta leta 20. stoletja. Pripovedi, kot na primer *The Cottage in the Bog/Koča v barju* (1945) pisateljice Maure Laverty, ali *The Island of the Great Yellow Ox/Otok velikega rumenega vola* (1966) pisatelja Walterja Mackena odlikuje prikaz irske pokrajine in življenja, ki se odvija v tesni povezavi z naravo. Čeprav dela govorijo o Irski in Irskih, pa niso prevzela vloge, ki naj bi jo v oblikovanju mladega bralca imela mladinska književnost, saj zavest o pomenu izvirne, narodne mladinske književnosti še ni zaživela v nacionalnem telesu. Razen tega en sam tip mladinske proze ni mogel zadostiti pričakovanj mladih bralcev, zato so ti še naprej v veliki meri segali po knjigah angleških in ameriških avtorjev, pa čeprav so prikazovale kulturo v najširšem smislu besede, »ki je bila irskim otrokom tuja« (Addis 1996: 14). Po izjavi pisateljice in urednice Siobhan Parkinson so si bralci to tujstvo razlagali po svoje: menili so, da je življenje v 'deželi knjig' pač drugačno od vsakdana, ki so ga spoznavali v svojem okolju.¹

¹ Izjava Siobhan Parkinson med predavanjem študentom medijskih komunikacij v Mariboru, 24. 10. 2005.

V očeh širše strokovne javnosti je bilo nujno potrebno ustvariti pogoje, ki bi omogočili razmah nacionalne mladinske književnosti. Zato so v zadnjih dveh desetletjih prejšnjega stoletja irski založniki in književniki začeli sistematično prevzemati nišo, ki so jo zaradi jezikovne sprejemljivosti mladinske književnosti v angleškem jeziku dotlej zapolnjevali tuji založniki. S tem se je oblikovala ena najmlajših mladinskih književnosti (Addis 1996: 17–19), ki danes ne nagovarja le ciljnih bralcev, temveč tudi številne ljubitelje književnosti, ki pripadajo drugim jezikom in kulturam. V nadaljevanju bom zato odgovorila na vprašanje, kaj danes ponuja irska mladinska književnost, potem pa bom s pomočjo izbranih del raziskala, v koliki meri in kako zgodovinska proza spodbuja mlade bralce k razmisleku o enem izmed pomembnejših izzivov sodobnega časa – o vprašanju pomena kulture v ožjem smislu in medkulturnega dialoga v vsakdanjem življenju. Glede na zgodovinsko-geografski okvir, v katerem je zgodovinska proza nastajala, predpostavljam, da tematika medkulturnega dialoga močno izstopa ter da je motivno bogato zastopana.

Kaj ponuja irska mladinska književnost?

Na Irskem nastala literarna besedila za otroke in mladino nagovarjajo bralce irske in angleške kulture, zato so vsi žanri zastopani v angleškem in irskem jeziku. Za irsko mladinsko književnost, ki se neprestano sooča z mladinskimi književnostmi drugih angleško govorečih narodov, je taka odprtost za kulturno pluralnost posebna odlika in nenehen izziv.

Irsko mladinsko literaturo posebej določata proza in poezija. Proza je izoblikovala vse pripovedne žanre, od slikanic in ilustriranih knjig za mlajše otroke do romana, ki nagovarja mladostnike. Med proznimi besedili najbolj izstopajo zgodovinske, fantastične in pustolovske pripovedi s specifičnimi irskimi elementi. Zbirke pravljic, mitov in legend temeljijo na tradiciji, ki odraža bogastvo ljudskega slovstva, v katerem se keltska in normanska tradicija prepletata s kasnejšimi kulturnimi vplivi in izročili. V nasprotju s temi deli pa sodobna mladinska proza nagovarja mlade bralce s paleto besedil, v katerih se zrcali sodobna irska družba, ki je v marsičem podobna tisti, ki jo spoznavajo bralci v drugih deželah razvitega sveta, predvsem pa je večkulturna.

Mladinska zgodovinska proza

Med proznimi žanri se je v irski književnosti najbolj uveljavila zgodovinska proza, saj predstavlja dobro četrtino vseh besedil, namenjenih otrokom in mladini (Keenan 1996: 69). Zgodovinska proza se navezuje predvsem na nacionalni zgodovinski okvir, v njeni vsebinski in tematski podobi se zrealijo najbolj odmevni dogodki burne irske zgodovine. Raziskava zgodovinskega leposlovja zato navaja tudi osnovna zgodovinska dejstva, za katera lahko pričakujemo, da izven irskega kulturnega kroga niso splošno poznana.

Med pripovedmi, katerih dogajalni čas je obdobje poganstva in samonikle keltske kulture, ki je trajalo do sredine petega stoletja, izstopa delo *The Chieftain's*

Daughter/Poglararjeva hči (1993)² pisatelja Sama McBratneya, ki prihaja iz Severne Irske. Knjiga, ki slika čas bojev za prevlado med keltskimi plemeni, pripoveduje zgodbo o tragični ljubezni med mladostnikoma iz dveh sovražnih plemen. Zgodovinski časovni okvir spodbuja bralca k razmisleku o vzrokih za oblikovanje vzdušja sovražnosti, za nesposobnost dialoga pa tudi o njihovem preseganju. Glavna junaka bi v sodobnem dogajalnem času prav lahko bila predstavnika nasprotujočih si strani v katerem koli medkulturnem konfliktu, vendar pa časovni odmik deluje kot filter, preko katerega se ljubezensko čustvo in kulturne razsežnosti, ki ga pogojujejo, izražajo na bolj neposreden način kot v večini literarnih del, ki ohranjajo sodobno časovno-prostorsko okolje. Delo se tako uvršča med tiste literarne stvaritve, v katerih avtorji predstavijo občečloveško problematiko na veliko bolj neposreden način, kot bi to bilo mogoče brez razdalje med bralčevo resničnostjo in fiktivnim okoljem književnih junakov.

Zgodovinski roman *Sea Wolves from the North/Morski volkovi s severa* (1983) pisatelja Michaela Mullena je prvo delo, ki je popeljalo bralce v čase najstarejše irske države, ki se je obdržala od sredine petega do druge polovice dvanajstega stoletja. Knjiga pripoveduje o obdobju vikinških vpadov, ki je dalo časovni okvir številnim kasnejšim zgodovinskim romanom. Zgodba slikovito opisuje spopad med Vikingi in redovniki iz samostana na osamljenem otoku, ki je postal lahek plen za normanske morske zavojevalce. Čeprav poraženi, redovniki ohranijo največjo samostansko dragocenost, kulturno svetinjo irskega naroda, knjigo *Book of Kells*, ki so jo dve stoletji umetelno prepisovali iz *Svetega pisma*.³ Kljub temu da so poganski napadalci končno poraženi, je normanska stran prikazana z veliko mero strpnosti. Boj med redovniki in mornarji poteka kot boj med dvema kulturama in med posamezniki, ki si zlahka pridobijo simpatije bralcev. Na obeh straneh se znajdejo pogumni, iznajdljivi in vztrajni protagonisti, ki živijo v sozvočju s svojim okoljem, s kopnim in morjem, zato so lahko deležni empatije bralcev, ne glede na to, ali pripadajo tujcem ali domačim branilcem.

Če v pripovedih iz vikinških časov praviloma zmagujejo junaki irskega rodu, pa literarna dela, ki so postavljena v čas normanskega in kasneje zgodnjega angleškega gospostva (od 1171 do konca 17. stoletja), govorijo predvsem o različnih oblikah prizadevanj za ohranitev materialnih dokazov narodne samobitnosti in kulture. Knjiga Michaela Mullena *The Four Masters/Štirje učenjaki* (1992) na primer pripoveduje o štirih učenjakih, ki so se odločili, da bodo prepisali vse letopise, da irska zgodovina ne bi potonila v pozabo. Ob tem podoživljajo zgodovinske dogodke in jih smiselno povezujejo. Zanje zgodovinopisje postane oblika preživetja, pripoved pa predstavlja svojevrstno dopolnitev avtorjevega romana *Sea Wolves from the North*. Obe pripovedi namreč prikažeta boj za ohranitev glavnih virov, iz katerih se je napajala irska kultura. Literarni junaki se zavedajo, da se je slednja oblikovala skozi dolga stoletja na osnovi vsakodnevnih izkušnje bivanja številnih generacij, ki so navkljub številnim tujim vplivom ohranile svoje šege in navade. Prav zato štirje učenjaki pisna poročila tako zavzeto ščitijo pred uničenjem.

Številne zgodovinske pripovedi se navdihujejo v obdobju, ko so se Irci poskušali otresi angleške nadvlade, saj so se prizadevanja za osamosvojitve izpod angleške

² Vsi prevodi naslovov so delo avtorice članka.

³ *Book of Kells*, knjiga iz 7. stoletja, se po oceni UNESCA uvršča v svetovno kulturno dediščino.

nadvlade okrepila v osemnajstem stoletju. Med dela, ki črpajo snov v burnem obdobju, v katerem se je rodilo irsko nacionalno gibanje, se uvršča pripoved *In Search of the Liberty Tree/Iskanje Drevesa svobode* (1994) Toma McCaughrena. Knjiga opisuje razdejanje, ki je sledilo uporu na Severnem Irskem, istočasno pa izgrajuje iluzijo o čarobnem svetu, ki obstaja v ljudski pripovedi. Podoba grozote časa dopolnjuje prikaz idealne naselbine, v kateri vladajo mir in sporazumevanje med ljudmi različnih jezikov, ver in kultur. Dihotomija pripovedi se odraža tudi na nivoju literarnih oseb, saj sta glavna junaka dečka, ki pripadata nasprotujočima se stranema. Vsak opazuje dogajanje iz svojega zornega kota, ravna in razmišlja v skladu s privzgojenimi vrednotami in vsak od njiju je lahko deležen bralčeve empatije.

Največji del zgodovinske pripovedne proze se navdihuje v štiridesetih letih 19. stoletja, ko je deželo prizadela tako imenovana velika irska ali krompirjeva lakota. Čas pomanjkanja je odločilno oblikoval irsko zgodovinsko izkušnjo in posledično tudi irsko mladinsko književnost. Pripovedi, ki črpajo snov iz tega obdobja, pripovedujejo o stradanju, boleznih in nasilju, ki ga rodi nagon po samoohranitvi, pripovedujejo pa tudi o prizadevanjih, da bi kljub pomanjkanju ljudje ne izgubili upanja. Boj za preživetje ni prikazan le kot bitka za pridobitev hrane in nujno potrebnih sredstev, temveč tudi kot prizadevanje, da se ohranita človečnost in medčloveška povezanost. Občutek pripadnosti družini in spomin na preteklost, na drugačne, boljše čase, postanejo viri moči in spodbuda za soočanje z vsakdanom. Pripovedi so polne motivov, ki vzbujajo empatijo in občudovanje junakov, ki z iznajdljivostjo in domiselnostjo zmorejo pomagati sebi in drugim. Taki so tudi trije otroški junaki v pripovedi *Under the Hawthorn Tree/Pod glogovim drevesom* (1990), ki jo je napisala Marita Conlon-McKenna. Krompirjevo lakoto preživijo, ker so prilagodljivi in podjetni, pa tudi zato, ker poskušajo vstopati v odnos s soljudmi ne glede na njihovo narodnostno pripadnost. Delo je leta 1991 bilo nagrajeno z mednarodno nagrado International Reading Association Award⁴.

Med deli, ki prikazujejo irsko resničnost v začetku dvajsetega stoletja, izstopa povest *Amelia* (1993), ki je postavljeno v širši evropski okvir. Knjiga pisateljice Siobhan Parkinson prepričljivo predstavi občutje strahu in nemoči, ki se je porodilo med odraslimi zaradi preteče vojne nevarnosti. Vendar pa negotovosti ne kroji le politično dogajanje, ki je zaznamovalo evropsko celino in vodilo v prvo svetovno vojno, temveč tudi specifično irska nasprotja, ki že nakazujejo prihodnje oblike boja za samostojnost. V takem časovno-prostorskem okviru odraža Amalija, glavna junakinja povesti. Z nezlomljivim optimizmom se sooča s svojim družinskim in družbenim okoljem ter z moralnimi vprašanji, ki jih prinaša odraščanje. Med slednjimi je najpomembnejše vprašanje osebne identitete, ki je postalo eno od velikih vprašanj irske literature. Pripadnost irski ali angleški strani, ki se vedno bolj oddaljujeta, stopi v ospredje tudi v delih, ki se snovno navezujejo na obdobje upora proti Angležem in na irsko državljansko vojno (1916–1919).

Vendar pa se med knjigami, ki popeljejo bralce v čas državljske vojne, številne osredotočijo na temeljno bivanjsko vprašanje: kako preživeti. Pripoved *The Guns of Easter/Velikonočne puške* (1998), pisatelja Gerarda Whelana, prikazuje

⁴ International Reading Association (<http://reading.org/association/awards/childrens.html>) podeljuje nagrado International Reading Award/Nagrada mednarodne bralne zveze z namenom, da bi popeševala branje in odličnost v literarnem izrazu.

dogajanje tako, kot ga doživlja mladostnik, ki se v vojni vihri poda v neznano, da bi našel hrano za svojo družino. Sooča se z različnimi razlagami dogodkov in s srhljivimi napovedmi, a končno spozna, da je pomembno le preživeti, saj je življenje samo največja vrednota.

Do podobnega spoznanja se dokoplje tudi Nora, glavna junakinja v knjigi Marka O'Sullivanana *Melody for Nora/Melodija za Noro* (1994). Rada bi se posvečala glasbi in pri svojem igranju klavirja doživela popolnost, a se je prisiljena soočati z revščino in nasiljem. Kljub globoki prizadetosti zaradi travmatičnih dogodkov se ne prepusti malodušju. Prepričuje se, da se mora rešiti predsodkov, zaradi katerih je življenje v družbi, ki jo zaznamuje tolikšna različnost, težavno. Oborožena z novim upanjem načrtuje svojo prihodnost.

Vprašanje osebne identitete in evropske dimenzije se prepletata v romanu *More Than a Match/Več kot tekma* (1996) Marka O'Sullivanana, ki prikazuje čas po drugi svetovni vojni. To je zgodba o deklici, hčeri nemških staršev, ki so se po razglasitvi Irske Republike (1949) preselili na irsko podeželje. Junakinja trpi, saj se zaradi zgodovinskih dejstev sramuje svojega porekla in jezika, pa tudi zaradi krivic, ki jo doletijo. Prepričana je, da je vsega kriva njena narodnostna pripadnost, a temu ni čisto tako, saj je sama polna neutemeljenih bojzani in strahov in si zato dogodke razlaga po svoje. Ko spozna, da se lahko uveljavi z igranjem tenisa, si nadvse prizadeva za napredek v igri. Vsaka njena zmaga ji prinese več kot le športno zmago-slavje: krepí njeno samozavest in vzdržuje upanje, da bo premagala vse družbene ovire in da se bo kljub svojemu nemškemu poreklu lahko enakopravno vključila v družbo irskih vrstnikov. Psihološka drama tako kritično opozori tudi na družbeno vzdušje, ki ne pripomore k dejanskemu vključevanju »drugih« in »drugačnih« v družbeno dogajanje, saj ne spodbuja odprtosti neformalnih družbenih struktur.

Prikaz izbranih del iz zakladnice irske zgodovinske proze zaključuje predstavitev knjige, ki popelje bralca v petdeseta leta prejšnjega stoletja, ker številni anglosaški literarnozgodovinski pregledi mladinske književnosti uvrščajo dela, katerih dogajalni čas zajema obdobje pred šestdesetimi leti dvajsetega stoletja, med zgodovinsko prozo. Tako slednje razmejujejo od tistih književnih žanrov, ki si za svoj časovni okvir izbirajo sodobnost. (Sutherland 1996: 384).

Zaključek

Irska mladinska književnost je postala ena od stalnic slovenskega prevodnega knjižnega trga. Raziskava potrjuje, da je pozornost založnikov, prevajalcev in bralcev mladinske proze nedvomno pritegnila s specifičnim izrazom večkulturnosti. Ustvarjanje v dveh jezikih in v dveh državah in kultura dialoga, ki se je oblikovala ob srečevanjih različnih narodov, jezikov, ver in kultur, dajejo svojstven pečat predvsem zgodovinski prozi, ki odločujoče zaznamuje irsko prozno pisanje.

Tematsko se mladinska zgodovinska proza navezuje na celoten diapazon medkulturne izkušnje: od keltskih časov in vpadov Vikingov, do izgube samostojnosti, večstoletnega angleškega gospostva, izkušnje velike irske lakote, državljanske vojne ter oblikovanja Republike Irske. V predstavljenih delih se med najpogostejše motive uvršča nacionalna identiteta v vsej svoji kompleksnosti, ki jo zaznamujeta prostor in čas pa tudi tradicija in kulturna dediščina v najširšem pomenu besede. Vprašanje ohranjanja narodne identitete in kulturne istovetnosti je ena od osrednjih

tem irske mladinske proze. Skoraj enako pomembna pa se pokaže tema drugačnosti in sožitja v različnosti. Tudi slednja se odraža z raznovrstno motiviko, ki se navezuje predvsem na vprašanja verske in narodne pripadnosti ter na različne stopnje približevanja kultur na osebni in narodni ravni. Obe tematiki se prepletata in v medsebojnem dopolnjevanju vnašata motiviko medkulturnega dialoga, ki ga zaznamujejo različne stopnje približevanja: od dopuščanja, da tisti drugi obstaja, do empatije, ki omogoča pravo sožitje in skupno načrtovanje prihodnosti. Med dela, ki lahko posebej nagovorijo bralca v času, ki namenja medkulturnemu dialogu posebno mesto, se uvrša pripoved *Pod glogovim drevesom*. Določa jo dogajalni čas najtežje preizkušnje v 19. stoletju, pa kljub temu prinaša tematiko medkulturnega sožitja, ki temelji na motiviki empatije in sobivanja različnosti v harmoniji. V proznih delih, ki postavijo dogajanje v dvajseto stoletje, pa se tematika medkulturne podobe Irske, Evrope in sveta poglobi z motivi medčloveških odnosov, ki jih ne pogojuje niti narodna pripadnost niti zgodovinska izkušnja.

Raziskava torej dokazuje, da v skladu z značilnostjo svojega žanra najboljša dela irske zgodovinske proze pripovedujejo o preteklosti, istočasno pa ponujajo svoj časovnoprostorski okvir za pripoved, ki je nadčasovna in zmore presegati meje prostora, ki ga slika. Z izbrano občečloveško tematiko nagovarjajo bralca kot posameznika, ne glede na njegovo narodno ali kako drugače določujočo družbeno pripadnost. S svojo univerzalnostjo odpirajo zgodovinsko pripoved bralcem vseh kultur in jezikov, saj spodbujajo razmislek o koreninah, tradiciji, identiteti in o tem, kako poznavanje preteklosti, vključno z njenimi mejnimi položaji in hudimi stiskami, lahko pripomore k lažjemu soočanju s samim seboj, s svojo kulturo in z različnostjo drugega. Zato irska zgodovinska proza nagovarja bralca k zavestnemu opredeljevanju odnosa do kulture svoje skupnosti, naroda in države in do drugih kultur, s katerimi se srečuje. Nagovarja ga k iskanju takih dialoških poti, ki mu bodo lajšale sožitje z »drugimi«, istočasno pa ga tudi peljale k njemu samemu, da bo končno našel svoje drevo svobode.

Viri

Addis, Jeremy, 1996: Introduction to the Big *The Big Guide to Irish Children's Books/Veliki vodič po irski mladinskih knjigah*. Dublin: Irish Children's Book Trust.

Coghlan, Valerie, 1996: Ireland. V: Hunt, Peter, *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*. Routledge: London.

Coghlan, Valerie in Celia Keenana, ur. 1996: *The Big Guide to Irish Children's Books*. Dublin: Irish Children's Book Trust.

Dolarin, Ksenija in Seta Knop, 2000: *Leksikon Cankarjeve Založbe*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Hazard, Paul, 1973: *Knjige, otroci in odrasli ljudje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Robinson, Mary, 1997 – 2002: *The UN High Commission for Human Rights, Statements, Annual Reports*. United Nations: New York.

Sutherland, Zena, 1996: *Children and Books*. New York: Longman.

The News Hour, ©2006 MacNeil/Lehrer Productions. All Rights Reserved.